

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПРОЗІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

*Ю. С. Соколовська, аспірант,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76025, Україна.
E-mail: juljka.88@mail.ru*

Статтю присвячено виявленню та аналізу метафоричних конструкцій у художньо-образній системі Ірен Роздобудько та визначенню їх ролі у відображенні філософського світобачення авторки.

Ключові слова: метафора, проза, Ірен Роздобудько, художньо-образна система.

Протягом тривалого часу метафора є об'єктом досліджень науковців, але своє актуальне значення для літературознавчої науки зберігає й сьогодні. Пояснюється це тим, що «метафора відображає взаємозв'язок мислення з особливостями мовної реалізації та є продуктивним елементом розвитку і збагачення мови» [1, с. 42]. Науковці підкреслюють, що в метафорі реалізується здатність людини виділяти і створювати подібність між різними предметами й класами предметів [1, с. 32].

Дослідники Дж. Лакофф, М. Джонсон та інші зазначають, що «... метафора пронизує наше повсякденне життя, при чому не тільки мову, але і мислення, і діяльність. Наша повсякденна понятійна система, в межах якої ми думаємо і діємо, по суті своїй метафорична» [1, с. 25]. О. Потебня у метафорі вбачав основне, ба навіть єдине джерело поетичності та образності [3, с. 29-30]. П. Рікер був переконаний, що метафора притаманна творчій свідомості і відіграє значну роль в інтерпретації, оскільки вона екзистенційно заглиблена і виражає наше прагнення бути. А З. Фройд пов'язував метафору зі сферою несвідомого, якій властиві внутрішня активність, поєднання непокерованого, парадоксальність, уміння виявляти схожість між зовні несхожими явищами, контрастність уявлень тощо [3, с. 31].

Функціонування метафор у творчості будь-якого письменника виявляється по-різному, і саме в них якнайкраще виражається ставлення митця до навколишньої дійсності. Метафора є одним з найпотужніших образотворчих засобів у художньому тексті Ірен Роздобудько. Саме цей троп є найважливішим і невід'ємним компонентом інтерпретації та усвідомлення світогляду письменниці, є вагомим чинником індивідуальної мовотворчості авторки, продуктивним репрезентантом її вербальної картини світу. Яскрава метафорична мова прозового світу Ірен Роздобудько ще не знайшла належного висвітлення в літературознавчих дослідженнях, тому пропонується стаття, що дозволяє проникнути в лабораторію поетичної мови Ірен Роздобудько, є **актуальною**. Посилаючись на класифікації Ю. Левіна [4, с. 40] та І. Качуровського [4, с. 42], у пропонованій студії ми виокремлюємо метафору-персоніфікацію (прозопопея за І. Качуровським) та метафору-порівняння як різновиди метафор, що особливого розвитку набули ще з античних часів та епохи Відродження і які активно функціонують у сучасному українському літературному процесі.

Мета статті полягає в різнобічному вивченні метафоричних конструкцій художнього мовлення Ірен Роздобудько та визначенні їх ролі у моделюванні художньо-образної системи у творчості авторки.

Стародавні язичницькі уявлення українців характеризуються міцною закоріненістю їх у народній свідомості і пов'язані з культом космогонічних (астральних) предметів і явищ – землі, сонця, місяця, зірок, неба, тобто природи в усіх її виявах. До найпоширеніших космогонічних образів-символів, які використовує Ірен Роздобудько у своїй прозовій творчості, належать небо, сонце,

місяць, а також дотичні до них образи дощу та вітру. Вони «виступають у ролі певних ментальних кодів, які акумулюють історичний досвід народу, забезпечуючи його збереження та передавання наступним поколінням» [5, с. 10], а також «своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони буття, особливості бачення дійсності, образного осмислення картини світу» [5, с. 8].

У прозі Ірен Роздобудько, окрім стандартної метафоричної моделі **небо – полотно, тканина**, яка часто виступає основою індивідуально-авторських переосмислень («на небі продзьобуються зірки – самотні на самотньому чорному полотні», «сіре полотно неба поволі почало рожевіти, ніби його краї вмочили в полумисок з кров'ю», «цілий день небо було важким, вологим і сірим, як мокре рядно»), присутні й інші метафоричні конструкції: **небо – простір**: «безмежний хвилястий простір світився ніжно-рожевим кольором», «дерева своїми довгими пальцями і закільцювали над ними небесний простір, утворивши ажурну баню», **небо – небесне вим'я, небо – черво вагітної зсереди**, що є досить авангардним виявом метафоричного динамізму в українській літературі, **небо – марев**: «в сірому мареві неба поволі танули останні зорі», а також **небо – небесний човен**: «у небесному човні по місячному озеру у спалах заграва попливеш вічною осінню». Слід зазначити, що згідно давніх вірувань небо являлось стрижнем світобудови та символом гармонії і саме від цієї сентенції, мабуть, і відштовхується Ірен Роздобудько, використовуючи космогонічний образ неба для відображення психологічного стану персонажів, їх сумних і радісних моментів життя, важких хвилин сум'яття та щасливих емоцій.

Аналізуючи слов'янську міфологію, Микола Костомаров переконливо доводив, що світло у фізичному й духовному аспектах було основним об'єктом пошани й обожнювалось усіма слов'янами-язичниками, а в християнстві ідея світла пов'язується з любов'ю, в сонці віряни шукають світло істини. Цікаву інтерпретацію образу сонця в своєму прозовому дискурсі пропонує Ірен Роздобудько, проєктуючи на нього особливості внутрішнього світу, деякі фізіологічні функції організму та різні види діяльності людини, а сонячні проміння асоціює із золотими гострими спицями: «сонце сидело на краю викрашеного в ярко-желтый цвет колодца», «сонце лоскотало обличчя, падало на щоки і ніс», «уранішня паморозь лежала на чорній землі, мов срібна марля, яку потім злиже сонце», «сонячні промені схожі на гострі спиці», «ледь помітний холодок поволі танув у золоті сонячних променів», «сонячні промінчики стирчали в кронах дерев, мов соломинки, спускалися до землі й утворювали на ній золоту сіть» тощо. Вражає багатство золотистого кольору, що надає пейзажу разом із художнім засобом – алітерацією (домінанта літери «с») неабиякої сонячності, світлості та спокою. Загалом функціонування у прозі Ірен Роздобудько метафоричних конструкцій та персоніфікацій із концептом «сонце» свідчить про сонцепоклонницькі елементи свідомості авторки, що доводить беззаперечний результат зв'язку часів і поколінь, спільність національного мислення.

Неординарне бачення світу та нетрадиційне мислення Ірен Роздобудько простежується також і в манері зображення лунарного образу. У прозових творах авторки місячне світло постає то уособленням нічної краси: «злива зимового місячного світла», «місяць – рівне кругле озеро», «місяць – срібна амальгама», «передмістя вже спало, поглинуте тишею й посріблене місяцем»; « по морю плавали тисячі золотих серпиків – відбитки місячного світла», то символом романтичного страху: «у хмарах потопав тонкий серпик молодого місяця. Він часом зблискував, як ніж, розпорював довге полотно якоїсь хмарини і знову пірнав у темряву, як підступний маленький злодій», то виступає оком неба, відповідні асоціації щодо якого відображені в метафоричній моделі **око – небесне світило**: «я поглянула на місяць. Він лежав на гладкій чорній поверхні, мов на воді, й дивився на мене».

Оригінальним є трактування образу дощу, одного з провідних образів у прозовій творчості Ірен Роздобудько. На основі асоціативних зв'язків у авторки виникають зорові, настроєві метафоричні конструкції даного образу: «дощ креслив на вікнах

водяні візерунки», «срібне креслення дощу перетворилось на суцільне водяне полотно», «дощ – химерна срібляста сіль» тощо. А оскільки здавна у народі дощ вважають доброю ознакою, то, можливо, саме тому помітні певні симпатії письменниці до даного явища природи, яка використовує у своїх метафоричних комбінаціях пестливі слова: «холодні змійки дощу», «по вікнах стікали тонкі ниточки весняного дощу». Окрім того, Ірен Роздобудько персоніфікує образ дощу, аналогізуючи його з людиною, а точніше з родичем: «там в черной шляпе и плаще гуляет мой брат-дождь», і демонструючи цим самим нерозривну сутність персонажів творів з небесною стихією.

Персоніфікований образ вітру належить до найуживаніших в українській літературі й є одним з основних реципієнтних зон метафоризаційних процесів в українській літературі. У прозі Ірен Роздобудько образ вітру здебільшого ототожнюється з вихором: «деревья, растрепанные ветром, теребили небосклон», «пронзительные иглы весенного ветра», «ветер гонял по аллеям стаи листьев», «плещется море, а во вслакоченных волнах ночует ветер» тощо. Помітно, що наведеними метафорами авторка вказує на велику природню силу виокремленого персоніфікованого образу, а також на його символічні ознаки, які характеризуються нестриманістю та постійним оновленням. Потрібно підкреслити, що слово-образ «вітер» у художній мові часто уособлює життєві труднощі, які людина постійно долає у своєму повсякденному житті. Цю закономірність можна простежити у прозі Ірен Роздобудько, персонажі творів якої ведуть боротьбу як самі із собою, так із зовнішніми чинниками. Саме тому метафоризація образу вітру і підкреслює вияви людського духу героїв авторки та їх прагнення до внутрішньої свободи.

Під пером Ірен Роздобудько метафоризується образ осені – золота пора року, яка, мабуть, є улюбленою порою року авторки. Поетичний міф осені у прозі Ірен Роздобудько формується через слово, колір, звук, смак, тобто свого роду через озвучений живопис: «вересень був палким теплим і якимось смачним, а повітря просякнуте запахом кави, під вечір набувало густого листяного аромату із присмаком хризантем», «осіннє повітря просякнуте дивним запахом кави і чимось свіжо-солодким». Присутня тут синестезія, що одночасно втілюється у зоровому, слуховому та смаковому вимірах, реалізує сприйняття цілісності світу Ірен Роздобудько та співвідношення свідомого і несвідомого в процесі авторської метафоризації. Осінь у Ірен Роздобудько осяяна сонцем, золотом і оповита туманами – авторка послуговується асоціативним мисленням для її поетичного вираження: «мерехтливіві яскраві тіні осені дотливали по кутках майстерні», «осенняя листва – это настоящие письма, которые охапками разносит ветер в поисках адресата. Стоит только уметь читать!», «прекрасна Прага потопала в золоті і пурпурі чудової сонячної осені», «...тітонька Осінь вихлопнула на дерев'яну підлогу повне відро золотого моря, засвітила плетиво павутиння, мов мереживні фіранки випрала» тощо.

Не менш живописною завдяки експресивній насиченості, емоційній тональності, асоціативності та оригінальності метафор постає у прозових творах Ірен Роздобудько й зимова пора року. Виразні метафоричні конструкції витворюються за допомогою зорових образів: «казковою декорацією вимальовується засніжений парк», «полотно снігу висіло в повітрі, коливалось.., накриваючи подвір'я білими пухнастими капелюхами», «деревя стояли в білих гольфах, мов діти на шкільній лінійці», «колючий холод зими», «зацукровані снігом яблуні», за якими простежується опис зимового пейзажу з особливим пієтетом аж до відтворення авторкою певної сакральності: «сніг – недоторкана білизна».

За допомогою влучних метафор та епітетів у прозі Ірен Роздобудько вимальовується й образ туману, крізь призму якого письменниця художньо осмислює внутрішні психічні процеси персонажів, на що вказує присутня кольорова символіка: «лілово-чорна імла», «сіре мерехтіння туману», «белое молоко тумана», «над мостом висів легкий флер вранішнього туману». Як митець тонкої глибокої душі, Ірен Роздобудько особливо чутливо сприймає навколишній світ, і тому метафоризація

природи, оздоблена витонченим звукописом і відчуттям ритму, посідає помітне місце у її прозовій творчості. Природа для Ірен Роздобудько – жива мисляча істота, а звідси і весь обшир забарвлених образно-метафоричних асоціацій.

У прозовому дискурсі Ірен Роздобудько зустрічаються художні образи й ботаноморфної метафоризації, що часом переплітається із зооморфною. Продуктивними в цьому плані є метафори зі словом-домінантою бузок, який авторка аналізує зі звіром, а також проектує на нього властивість людини дихати: «в синьому серпанку тихо дихали ще не розквітлі бузкові кущі», «бузок нагадує якогось екзотичного звіра, що спить стоячи посеред заущеної клумби», «рясні квіткові бузкові хащі нагадують розворушені хмари грозового неба», «солодке повітря, просякнуте ароматом бузку», «ніч пахла бузком і трохи – морем». У цих індивідуально-авторських метафорах гармонійно поєдналися художнє і новаторське осмислення образу бузку, яскрава метафоризація допомогла створити єдине естетичне ціле, яке виражає характер творчої уяви Ірен Роздобудько.

Не менш оригінальними є й наступні метафори, які надають художньому тексту письменниці насиченої образності, яскравій експресивності та емоційно-оцінного забарвлення: «мережані тіні дерев обплітали дворик синім павутинням», «червоні й жовті – нереальні, інопланетні! – дерева в своїй останній відчайдушній розлогості тулилися одне до одного, утворюючи щільне олійне полотно», «у синіх і чорних вітражних проміжках між гілками дерев висіли зірки». Окрім того, Ірен Роздобудько пропонує поетичну метафоричну модель квіти – небесні янголи та казкові ельфи, і знову проектує на квіти людську властивість дихати: «скупчені тіні від бутонів нагадували юрму янголів. Можливо, то дійсно були янголи-ельфи, що живуть у квітах», «сад було наповнено подихом квітів».

Систему індивідуально-авторських уявлень містять метафори на позначення урбаністичного пейзажу позитивного чи негативного забарвлення: «містечко лежало серед дерев і гір, як низка необроблених коралів», «вулиця залита імпресіоністичними кольорами вечірніх сутінків», «літо зненацька впало на місто у вигляді вогненного простирадла», «місто потворне, слизьке, як нутрощі, просякнуте брудом чужих аур, переповнене комашнею, мов очерет». Із вищевказаних виразних метафор, які підкреслюють всю красу і моральний бруд процесу урбанізації, можна відмітити, що образ міста в Ірен Роздобудько — це символ як негативних пороків людства, так і образ багатьох прекрасних можливостей.

Літературознавець Ю. Лотман характеризував місто і за розташуванням у семіотичному просторі: «Концентричне положення міста в семіотичному просторі, як правило, пов'язане з образом міста на горі (або на горах). Таке місто виступає як посередник між землею і небом, ... воно має початок, але не має кінця – це «вічне місто». Таким містом – центром краси і духовності постає у творчості Ірен Роздобудько Київ: «с высоты горки ты сверкал, как сахар, рассыпанный по черному бархату (с. 48), якого письменниці, окрім того, й персоніфікує, аналогізуючи його з людським організмом: Київ – «це тіло, яке має тайні ходи», і «какого хочется тихо целовать в теплую спину и слышать, как ты шевелешь во сне», Киев, «как ты доверчив утром, когда спишь, раскинувшись на холмах».

Отже, проза Ірен Роздобудько відзначається яскравою образно-метафоричною насиченістю, яка через сферу поетичного живопису, наближення до світу природи та витончену чуттєвість засвідчила стильову єдність і художню продуктивність поетичного письма письменниці. Виразні, барвисті, що часом вказують майже на дотиковість, метафори виконують певну текстоорганізуючу та гармонізуючу функцію, суть якої полягає в забезпеченні текстової цілісності, його експресивній насиченості й відіграють принципово важливу роль на всіх рівнях індивідуального стилю Ірен Роздобудько – функціональному, емотивному, композиційному та сюжетотворчому. Метафоризація розкриває багатство мовлення письменниці, сприяє відтворенню асоціативних відтінків, посилює й увиразнює емоційне забарвлення прози і робить її своєрідною та самобутною.

METAPHORIC CONSTRUCTIONS IN PROSE BY IREN ROZDOBUD'KO

J. S. Sokolovska

The article is devoted to the identification and analysis of metaphorical constructions in the artistic and figurative system of Iren Rozdobud'ko and determination of their role in the reflection of philosophical attitude of the author.

Keywords: *metaphor, prose, Iren Rozdobud'ko, artistic and figurative system.*

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ В ПРОЗЕ ИРЭН РОЗДОБУДЬКО

Ю. С. Соколовская

Статья посвящена выявлению и анализу метафорических конструкций в художественно-образной системе Ирэн Роздобудько и определению их роли в отражении философского мировоззрения автора.

Ключевые слова: *метафора, проза, Ирэн Роздобудько, образная система.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравець Л. Метафора у лінгвофілософських теоріях ХХ століття / Л. Кравець // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 6. – С. 42-45.
2. Лакофф Дж. Метафори, которымы мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
3. Тимошенко Ю. Феномен метафори: проблема давня й сьогочасна / Юрій Тимошенко // Слово і час. – 2001. – № 5. – С. 29-36.
4. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія / Л. Кравець. – К. : ВЦ Академія, 2012. – 416 с.
5. Логвиненко Ю. Молода поезія 90-х років ХХ століття: проблеми художнього світобачення: автореф. дис. канд. філос. наук: 10.01.01 / Юлія Логвиненко. – Харків. нац. ун-т ім. В. Каразіна, 2008. – 21 с.
6. Кравець Л. Міфологемна мотивація метафор української поезії ХХ ст. / Л. Кравець // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 32-38

Надійшла до редакції 19 червня 2014 р.